

HA1759

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

KÖNYV- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI
FOLYÓIRAT

REVUE POUR L'HISTOIRE
DU LIVRE ET DE LA PRESSE

108. évfolyam

1992

2

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA REVUE DE L'ACADÉMIE HONGROISE
I. OSZTÁLYÁNAK KÖNYV- DES SCIENCES POUR L'HISTOIRE
ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI FOLYÓIRATA DU LIVRE ET DE LA PRESSE

108. ÉVFOLYAM 1992/2. sz.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG – COMITÉ DE RÉDACTION

KÓKAY GYÖRGY

(felelős szerkesztő)

BORSA GEDEON

FÜLÖP GÉZA

KULCSÁR PÉTER

MONOK ISTVÁN

NAGY LÁSZLÓ

ROZSONDAI MARIANNE

VIZKELETY ANDRÁS

Technikai szerkesztő:

SOMOGYI ÁGNES

SZERKESZTŐSÉG – RÉDACTION

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

Megjelenik negyedévenként

Trimestrielle

---

*Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACTS and/or AMERICA: HISTORY AND LIFE.*

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapképzésítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) 1900 Budapest XIII., Lehel u. 10/A. közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 219–98–632 pénzforgalmi jelzőszámra. Példányonként megvásárolható az Akadémiai Kiadó *Stúdium* (1368 Budapest, Váci utca 22., tel.: 118–5881) és *Magiszter* (1052 Budapest, Városház utca 1., tel.: 138–2440) könyvesboltjaiban, továbbá az Írók Boltjában, (1061 Budapest, Andrássy út 45., tel.: 122–1645) és a Ballassi Könyvesboltban (1023 Budapest, Margit u. 1., tel.: 116–2885).

Előfizetési díj 1992-re 480 Ft.

Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat (H–1389 Budapest, Pf. 149.).

A szerkesztőség legfeljebb 1 fv terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg után). A Tanulmányok rovatba szánt kézírathoz 1 oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk. Különlenyomatok (legkevesebb 25 példány) a Kiadóhoz címzett, de a szerkesztőséghez eljuttatott levélben rendelhetők a korrekktúra visszaküldésével egy időben.

MADAS EDIT

A *Legenda aurea* a középkori Magyarországon

(Kódexek és ősnymtatványok, kiegészítések, a *Legenda aurea* mint forrás)

Jacobus de Voragine 1261 és 1266 között összeállított legendáriuma a középkorvéig egyik legnépszerűbb könyve volt. Népszerűségének titka használhatóságában rejlett. Tudományos szempontból ma az egyházi kalendárium rendjét követő, egységes koncepciójú, teljes legendárium-corporum mint műegész, nagyobb megbe-csülésben részesül a kötet egyes merev, sematikus szent-portréinál.¹ Ezzel szemben a középkorban szabadon szabdalták, egészítették ki, használták közösségi felolvasásra vagy prédikációs segédkönyvnek, készítettek belőle uralkodói könyvtárba illő reprezentatív kódexeket vagy szerény, magánhasználatra szánt válogatást. Csak latin nyelven több mint 1000 kézírata maradt fenn a 13. század végétől a 15. század végéig eltelt két évszázadból,² és óvatos becslések szerint 1470 és 1500 között 156 ősnymtatvány-kiadást ért meg.³

A *Legenda aurea* hajdani magyarországi népszerűségét csak néhány fennmaradt példánya, fordítástöredéke jelzi. Ismerve a hazai kódexállomány pusztulásának mértékét, nem csodálkozhatunk ezek egymástól való elszigeteltségén. Éppen ezért az egyszerű számbavételnél tanulságosabb, ha egyrészt szembesítjük emlékeinket a térben hozzánk legközelebb eső, de kódexekben jóval gazdagabb és tudományosan jól feldolgozott csehországi hagyománnyal, másrészt a hazai szentkultusz folyamatába állítva vizsgáljuk őket.

Az összehasonlítási alapul választott cseh tradíciót A. Vidmanová tanulmányai alapján foglaljuk össze.⁴

Prágában és Olmützben is őriznek egy-egy prédikációs célra szánt, rövidített, 13. század végi csehországi másolatot. 1300 tájáról való az első teljes *Legenda aurea* példány. 1306-ban születtek meg a *Legenda aurea* alapuló legkorábbi cseh nyelvű verses legendák. Összesen mintegy 50 kódexben maradt fenn, szinte valamennyi

¹ BOUREAU, A.: *La Légende dorée. Le système narratif de Jacques de Voragine (+1298)*. Paris, 1984.
– REAMES, Sh. L.: *The Legenda aurea. A Reexamination of its Paradoxical History*. Wisconsin, 1985.

² FLEITH, B.: *Le classement des quelque 1000 manuscrits de la Legenda aurea latine en vue l'établissement d'une histoire de la tradition*. In: *Legenda aurea: sept siècles de diffusion. Actes du colloque international sur la Legenda aurea: Texte latin et branches vernaculaires*. Ed. B. DUNN-LARDEAU. Montréal-Paris, 1986. 19–24.

³ SEYBOLT, R. F.: *Fifteenth-Century Editions of the Legenda aurea*. = *Speculum* 21 (1946) 327–338.

⁴ VIDMANOVÁ, A.: *Legenda aurea. Jacob de Voragine*. Visegrad, Praha, 1984. Bevezető tanulmány a modern cseh fordításhoz. Ennek összefoglalása: *La branche tchèque de la Légende dorée*. A 2. jegyzetben idézett kiad. 291–298.

Olmütz környékéről és Dél-Csehországból, arról a területről, ahol a huszitizmus nem játszott jelentős szerepet. A *Legenda aurea* kisszámú teljes másolata mellett, melyekben mint autonóm irodalmi mű jelenik meg, önkényesen válogatott és átrendezett változatok is készültek, de legnagyobb számban olyan példányok, melyekben a törzsszöveget a Csehországban tisztelt szentek önálló legendáival egészítették ki. 241 ilyen legenda fordul elő, a legkülönbözőbb csoportosításokban. 1357-ben készült el *Passionale* címen a *Legenda aurea* első, 166 fejezetből álló, meglehetősen szabadon kezelt cseh nyelvű fordítása. Ez a fordítás a 15. század végéig több kéziratban, újabb és újabb fejezetekkel kibővülve bukkan fel. Kétszer nyomtatásban is megjelent: először 1487-ben Prágában vagy Pilsenben, másodszer 1495-ben Prágában.

A *Legenda aurea* legkorábbi fennmaradt magyarországi kódexe a 14. század első felére datálható.⁵ A kódexben a három magyar szent, László király (jún. 27.), István király (aug. 20.) és Imre herceg (nov. 5.) legendája a megfelelő kalendáriumi helyre illesztve olvasható. Az elején és a végén megcsonkult kézirat 61 teljes és két csonka legendát tartalmaz, ezek java része a *Legenda aurea*-ból való.⁶ Hiányoznak viszont a legendákat bevezető névetimológiák: ez a prédikációs célra összeállított változatok jellemzője. A kódex összeállítója egy magyarországi domonkos szerzetes lehetett, aki nagy mértékletességgel válogatott a *Legenda aurea* óriási kínálatából, csak a legfontosabb ünnepeknek adván helyet. Ezek közé tartozott rendje alapítója, Szent Domonkos és Veronai Péter mártír is. A *Legenda aurea* recepciójának előrehaladottabb stádiumát jelzi a nemzeti szentek beépülése a törzsszöveg legendái közé, bár a legkorábbi prágai példány is e típusba tartozik: ott Szent Adalbert szerepel a megfelelő helyen.

Általánosabb szokás volt nálunk is a *Legenda aurea* végére másolni az eredeti corpusból hiányzó, de a legendárium használója által fontosnak tartott szentek legendáit. Ide tartozik a *Legenda aurea* egy 14. század második felében Itáliában másolt kódexe,⁷ melybe két 15. század eleji magyarországi használó Zsigmond és Demeter még breviáriumi lectionokra osztott legendáját másolta. (Hazai használatban breviáriumi olvasmányként nem szerepel a Zsigmond-legendája.) Szent Zsigmond burgundiai király kultusza cseh közvetítéssel jutott el hozzánk. Erekléit 1354-ben helyezték el a prágai Szent Vitus székesegyházban. A kultusz terjedése kapcsolódott Zsigmond király személyéhez is, aki saját védőszentje tiszteletére alapította a budai Szent Zsigmond prépostságot,⁸ a szent erekléit pedig 1424-ben a husziták elől Prágából Váradra menekítette. A *Tempore Tiberii senioris augusti* kezdetű legenda

⁵ Bécs, ÖNB Cod. Lat. 14 600. A kéziraatra először Körmeny Kinga hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is megköszönök. L. még: CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. I.* Bp. 1988. 219. – Mikrofilm: MTA A.7290/1. 15. századi német anyanyelvű használóra vall a Szent Márton-legendája melletti glossza (149v): *Sabaria est civitas dicta Stainamager in Ungaria, diocesis Jaurinensis id est Raab.*

⁶ A magyar szentek legendáin kívül a következő legendák származnak más forrásból: *De b. Stephano protom.*, *De s. Thoma Cantuariensi*, *De Circumcisione*, *De ortu Pylati*, *De s. Georgio.*

⁷ Budapest, Egyetemi Könyvtár Cod. lat. 44.

⁸ KUMOROVITZ L. Bernát: *A budai várkápolna és a Szent Zsigmond prépostság történetéhez.* In: *Tanulmányok Budapest múltjából.* 15. (1963) 109–149.

— kódexünk tanúsága szerint — a 15. század elejétől ismert volt hazánkban.⁹ Szent Demeter magyarországi kultusza az egész középkoron át jelentős volt.¹⁰ A kódexünkben szereplő legendát incipitjének megtévesztő volta miatt (*Hodie fratres univ-ersus orbis gaudeat*) eddig sermónak tartották.¹¹ Ha bezetű sorait elhagyjuk, világossá válik, hogy a *Cum Maximianus Hercilius habenas teneret* kezdetű, közismert magyarországi legendaváltozat legkorábbi előfordulásával van dolgunk.

Ugyancsak *Hodie fratres* incipittel szerepel a Demeter-legenda a *Legenda aurea* egy másik, 1429-ben másolt kódexének függelékében. A főszövegbe iktatva találjuk Adalbert, Szaniszló, Hedvig és Vitus legendáját, ami a kódex cseh és lengyel előzményeire utal. Magyar használója egészítette viszont ki László, István, Imre és Demeter egymást kalendáriumi rendben követő legendáival. A sort Szent Patrik, majd Ádám és Éva legendája zárja.¹²

A *Legenda aurea* 1478-i nürnbergi kiadásának hazai kiegészítése 16 legendát tartalmaz: *Beate Gertrudis, De s. Ladislao rege, De s. Stephano rege, De s. Emerico, De s. Hedwige, De s. Stanislao, De s. Wenceslao, De s. Prisca virgine, de s. Thimotheo, De s. Sophia, De sancta corona Domini, Circa invencionem sancte crucis, De s. Apollonia, De s. Regina, De Servacio episcopo.*¹³

Mindhárom utóbb felsorolt példányba későbbi felhasználó írta be a maga alkalmi kiegészítését. Az ismétlődések jelzik a Magyarországon speciálisan tisztelt szentek legendahagyományának önállósulását. Szent István, Szent Imre és Szent László együttes jelenléte így is szembetűnő. A „három szent király” egyenkénti kultuszát az egyház az önálló officiumokkal és a hagiografikus irodalom eszközeivel biztosította. Együtt szerepeltetésük inkább dinasztikus indíttatású volt. Főként az Anjou uralkodók tettek sokat a *sancti reges Hungariae*-ként emlegetett elődök közös kultuszának előmozdítására, elsősorban a két fő kultushelyen, Székesfehérváron és Váradon. Ennek egyik vetülete együttes ábrázolásuk elterjedése és sajátos ikonográfiájuk megszilárdulása: István a bölcs öreg, László a tettekre kész harcos, Imre az ájtatos ifjú. Ha a három napkeleti bölcs előkép lehetett is a három típus együttes megjelenítéséhez, a háttérben mindenképpen a három szent legendája áll.¹⁴ Ezek szorosabb egymáshoz kapcsolódása ugyanazon folyamat egy másik vetülete.

⁹ Ez a legenda kapott helyet a *Legende sanctorum Regni Hungarie* c. összeállításban is, amire később még visszatérünk.

¹⁰ GYÖRFFY György: *István király és műve*. Bp. 1977. 47. — RADÓ, P.: *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae*. Bp. 1973.

¹¹ *Codices Latini mediæ aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis*. Rec. L. MEZEY. Bp. 1961. 65. — TARNAI Andor: „A magyar nyelvet írni kezdük”. *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*. Bp. 1984. 84.

¹² Gyulafehérvár, Batthyány Könyvtár R. I. 76. — SZENTIVÁNYI, R.: *Catalogus concinnus librorum mss. Bibliothecae Batthyanyanae*. Szeged, 1958. 76. — SOPKO, J.: *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Madarsku a v Rumunsku*. S. I. 1982. 322–323. — TARNAI A.: i. m. 84.

¹³ Gyulafehérvár, Batthyány Könyvtár Inc. VIII. 38. — KULCSÁR, P.: *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyanyanae*. Szeged, 1965. 296. — TARNAI A.: i. m. 84.

¹⁴ MAROSI Ernő: *A XIV–XV. századi magyarországi művészet európai helyének néhány kérdése*. = *Ars Hungarica* 1. (1973) 34 ff. — WEHLI Tünde: *Az 1083-ban kanonizált szentek kultusza középkori művészetünkben*. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. FÜGEDI Erik. Bp. 1986. 54–60. — *Magyarországi Művészet 1300–1470 körül*. Szerk. MAROSI E. Bp. 1987. 206.

A fenti *Legenda aurea*-típussal kapcsolatban még egy kódexről kell szólnunk, egy olyan gazdagon illuminált példányról, melyben a három „király” együtt szerepeltetése valóban közvetlen dinasztikus vonatkozású.¹⁵ A kódex eddig kizárólag a művészettörténészeket foglalkoztatta. A kéziratban a bécsi műhely vezető mesterei, Martinus Opifex, Albrechtsminiator, Michael illuminator és a klosterneuburgi missálék mestere együtt dolgozott. Mivel III. Frigyes címere, devizája, monogramja és az 1446–1447-es évszámok találhatóak benne, általában őt tekintik a megrendelőnek. Hoffmann Edith hívta fel a figyelmet a kódex függelékében szereplő magyar szentekre, Istvánra és Lászlóra.¹⁶ Meg kell jegyeznünk, hogy Imre legendája is szerepel ugyanitt. Hoffmann Edith szerint a művet Zsigmond megrendelésére állították össze, mert a magyar szent elődök szerepeltetése Frigyes esetében egyáltalán nem lett volna indokolt. A Szent László legenda élén álló miniatúrát, mely azt a korábbi magyarországi képi hagyományon alapuló jelenetet ábrázolja, amikor a csodás módon megindult szekér László testét Váradra viszi, a klosterneuburgi missálék mesterének tulajdonítják, aki 1445 és 1452 között működött.¹⁷ Zsigmond 1437-ben halt meg. Az elkezdett művet III. Frigyes fejeztethette be. A három korábban idézett példánnyal szemben a függelék itt a törzsszöveggel szervezettebb egységet alkot. A scriptor és az illuminátorok személye azonos, és a *Legenda aurea* zárófejezete, a *De dedicatione ecclesiae* is a függelék végére került. A kötetet rosszul kötötték össze, a 32. és a 34. faszcikulus lapjai összekeveredtek egymással. Az így támadt zűrzavarnak a kódex gondosan összeállított tartalomjegyzékében semmi nyoma. Ennek oka csak az lehet, hogy azt is a mintapéldányból másolták.¹⁸ Mivel a magyar szentek már ott is szerepeltek, a mintapéldány kétségkívül magyarországi volt.

Ugyancsak uralkodói megrendelésre — feltehetően Károly Róbertéra — készült a *Legenda aurea* utóéletében egyedülálló *Magyar Anjou Képes Legendárium*.¹⁹ Benne a 14. századi magyarországi szentkultusz — a királyi ház ideológiáját és politikáját szolgálva — gazdag képi megfogalmazást nyer. (A kódex művészettörténeti vonatkozásaival nem foglalkozom.) Ikonográfiai programját Levárdy Ferenc megbízhatóan vázolta föl.²⁰ A programadó a *Legenda aurea* alapján formálta meg képeskönyve forgatókönyvét. A csonka kódex 59 történetéből kettő a *Biblia* szövege alapján készült, 50 képes elbeszélés forrása a *Legenda aurea*, öté annak magyar függeléke,²¹ két legenda (László és Ferenc) szöveges előzménye nem ismert. A *Legenda aurea* naptári rendszerét itt a szentek hieratikus rendje váltja föl. Krisztus és

¹⁵ Bécs, ÖNB Cod. Lat. 326. Mikrofilm: MTA A. 6539/1.

¹⁶ HOFFMANN Edith: *Régi magyar bibliofilek*. Bp. 1929. 32.

¹⁷ *Művészet Zsigmond király udvarában 1387–1437. II.* Katalógus. Szerk. BEKE L., MAROSI E., WEHLI T. Bp. 1987. 379.

¹⁸ A tartalomjegyzékben *De Heinrico imperatore* olvasható *confessoris* helyett. Az önkéntelen, (mátsutt is előforduló) csúsztatást II. Henrik császár javára a bécsi másoló követhette el, aki a magyar Imre hercegről mit sem tudott.

¹⁹ *Magyar Anjou Legendárium*. Hasonmás kiad. A bevezető tanulmányt írta és sajtó alá rendezte LEVÁRDY Ferenc. Bp. 1975.

²⁰ L. a 19. sz. jegyzetet.

²¹ Itt természetesen nem egy konkrét műre gondolok, hanem az eddig idézett kiegészítésekben is szereplő legenda-együttesekre.

Mária története után következnek az apostolok, az evangélisták, a mártírok, a konfessorok, a szent asszonyok, illetve szűzek legendái. A liturgikus naptárat követő szerkezet liturgikus könyvek esetében éppúgy, mint legendáriumok vagy prédikációs könyvek esetében, a praktikumot, a könnyű visszakereshetőséget szolgálja. Nem így a képzőművészetben, ahol a naptári év nem jelent alapot az ikonográfiai elrendezéshez. A két műfaj határán álló *Képes Legendárium* programadója inkább képekben, mint szövegben gondolkozott. (A miniatúrákat kísérő lapszéli rubrikák a kódex elkészülte után kerültek a képecskék mellé. Ezek gyakran messze távolodnak a *Legenda aurea* szövegétől, s a látottakat kommentálják. Amíg a miniatúra készítője egy elvont fogalom ábrázolhatóvá tételén fáradozik, és például a tudós Szent Katalint, aki „omnibus liberalium artium studiis erudita fuit”,²² mint diákoktól körülvelt magistrát ábrázolja, a miniatúra felirata a képet magát értelmezi: „Katherina quomodo docebat puellas”.²³) A *Legenda aurea* legenda anyaga Imre, László, Szaniszló, Demeter, Gellért és az Anjou-család szentje, Toulouse-i Szent Lajos legendájával egészült ki. Az egykori teljes kódexben minden biznnyal szerepelt még Szent Adalbert, Szent István és Szent Erzsébet legendája is. Ekkor tehát ez a *Legenda aurea* „hivatalos” magyar kiegészítése. A Magyarországot képviselő szentek száma itt már legalább nyolc, de elképzelhető, hogy a kódex megcsonkulásának más „magyar szentek” is áldozatul estek.

A *Legenda aurea*t – mint látjuk – igényesebb használói esetenként kiegészítettek hazai legendákkal. Voltak azonban a műnek kevésbé tájékozott olvasói. Hárman közülük – a 16. század folyamán – nem győzik egymást túllicitálni. „Igen köszönöm neki, hogy az magyarországi szenteket kihagyta belőle. Ezt olylyá tartom, mint ha eccal[?] sem bírna” – írja az első az egyik *Legenda aurea* kiadásba, az eredeti, Jacobus-féle corpus végére. A második még élesebb: „Ebül cselekedte, se Istvánrul, se Lászlórol, se Imrérül nem írt, hanem az egy Örszébet asszonyrul”. Végül egy harmadik, nem teljesen szellemtelen bejegyző nevének „falánk” jelentésére utalva veti Jakab mester szemére a magyar szentek hiányát: „Nem hiába Jacobus de Voragine, mert az magyarországi szenteket talán mind megette.” A kötet egy későbbi használója rendreutasítja faragatlan elődeit: „Ha eszetek lótt volna, ezeket nem írtátok volna. Ha magyarok vattok, keressétek másutt az magyarországi szentek életit. Azt is köszönjétek, hogy az idegen országok szenteinek életét oktatásotokra megírta.”²⁴ Ekkor már van hova irányítani a tudatlan szellemeskedőket, mert nyomtatásban is régen napvilágot látott a *Legenda aurea* – más néven *Historia Lombardica* – magyar kiegészítése. A *Legende sanctorum regni Hungarie in Lombardica historia non contente* című, először 1486 körül megjelent összeállításról Tarnai Andor írt mérvadó tanulmányt.²⁵ Az önállósult magyar corpusnak két olyan ősnymotvány pél-

²² JACOBUS A VORAGINE: *Legenda aurea*. Ed. Th. GRAESSE. Vratilaviae ⁴1890. 789.

²³ *I. m.* LIXI.

²⁴ OSZK Inc. 428. L. TARNAI A.: *i. m.*, 182. oldal 196. jegyzetét két kis kiigazítással: a) ez nem az a példány, amihez egy *Legende sanctorum Regni Hungarie*-kiadás is hozzá van kötve, b) a bejegyzések a 177. számú legenda után következnek.

²⁵ *I. m.* 80–87. A kiadványba felvett legendák: *Legenda s. Adalberti patroni huius regni*, *Legenda s. Sigismundi regis*, *De s. Stanislao*, *De s. Anthonio confessore de ordine fratrum minorum*, *De s. Ladislao*

dánya is fennmaradt, melyet egy-egy *Legenda aurea*-példánnyal kötöttek egybe.²⁶ Alighanem a könyvkötők valósították meg maradéktalanul a *Legende* összeállítójának eredeti szándékát.

A *Legenda aurea* hazai népszerűségét a néhány fennmaradt kódex és ósnyomtatvány mellett prédikációs-irodalmunkra tett hatása és a belőle készített legenda-fordítások jelzik. Temesvári Pelbárt fenntartás nélkül használja. A szentekről szóló sermo-ciklusaiban,²⁷ ahol a fontosabb ünnepekre négy, az egyszerűbbekre egy-egy beszédet szán, az első beszédet mindig „cum legenda ipsius sancti” közli. Amennyiben az illető szent szerepel a *Legenda aurea*-ban, Temesvári Pelbárt azt használja forrásul. A legendák persze változnak a kezén, gyakran megrövidülnek vagy skolasztikus divíziókra töredeznek. Pelbárt folytatókra a magyar nyelvű kódexirodalomban talál. A két legjellegzetesebb kódex e tekintetben a *Debreceni*-²⁸ (1519) és az *Érdy-kódex* (1526).²⁹ Az *Érdy-kódex*-ben fennmaradt magyar nyelvű prédikációgyűjtemény sanctoraléja 103 ünnepet tartalmaz. A Karthauzi Névtelen beszédeinek egyik forrása Temesvári Pelbárt sermonariuma, szentjeinek száma azonban majdnem kétszerese azokénak, akiket Pelbárt felvett *Pomeriumába*. A sermók mellett (vagy helyett) általában a szent legendája is szerepel a kódexben, s ezek forrása gyakran közvetlenül a *Legenda aurea*. Hasonló jellegű sermonariummal kombinált legendárium a *Debreceni Kódex* is. Csonka, április 4-ig tartó sanctoraléja 44 szent ünnepéről emlékezik meg. E kódexeken kívül csak elszórtan bukkannak fel legendák másik kilenc 16. század eleji nyelvemlék kódexünkben. Összesen 77 legenda hozható szorosabb-lazább kapcsolatba a *Legenda aureával*.³⁰

Arra a kérdésre, hogy volt-e önálló magyar *Legenda aurea*-fordítás, nem tudunk egyértelműen válaszolni. Nyelvemlékeink jórészt kései és sokadik másolatban maradtak fenn. Néhány legenda több kódexben is szerepel párhuzamosan, de ezek egymástól független fordítások, vagy a többszöri másolás folyamán távolodtak el annyira egymástól, hogy önálló fordításnak érezzük őket.³¹ A kései sokszínűség mindenestre inkább amellettszól, hogy nem volt egy viszonylag korai, elterjedt magyar nyelvű fordítása.

A *Legenda aurea* magyarországi történetének számbavett emlékei leginkább a huszitizmus uralta csehországi területek megmaradt emlékeivel állíthatók páru-

---

rege, *De Visitatione Beate Virginis, Sanctorum Zoerardi et Benedicti, De inventione s. Stephani prothom., Sancte Marie de nivis, De transfiguratione Domini, De s. Stephano rege et patrono regni Hungarie, De s. Gerardo, Legenda s. Wenczeslai, De s. Demetrio, Legenda s. Emerici, De s. Elisabeth regina vel vidua huius regni.*

²⁶ a) OSzK Inc. 462. a *Legende* első kiadásához kötötték a *Legenda aurea* egy 1489-es példányát.
b) OSzK Inc. 945. Ebben az esetben a *Legenda aureát* (Velence 1512) függelékként követi a *Legende sanctorum regni Hungariae* (Velence 1498).

²⁷ *Sermones Pomerii de sanctis*. Hagenau, 1499.

²⁸ *Nyelvemléktár XI*. Bp. 1882. 1–141.

²⁹ *Nyelvemléktár IV–V*. Bp. 1876.

³⁰ HORVÁTH Cyrill: *Középkori legendáink és a Legenda aurea*. Bp. 1911.

³¹ Az Elek-legenda például hat kódexünkben maradt fenn, de egyik változat sem származtatható közvetlenül egy másiktól, egy közös eredetire pedig végképp nem vezethető vissza. L. ILLYÉS Gyula: *Szent Elek-legendáink és az Elek legenda forrásai*. Bp. 1913.

zamba. Ennek ellenére meggyőzően dokumentálják a könyv két évszázados folyamatos jelenlétét, közkedveltségét és sokoldalú használatát.

MADAS, EDIT

Die „Legenda aurea“ im ungarischen Mittelalter

Im vorliegenden Beitrag werden die in Ungarn entstandenen oder im Laufe des Mittelalters in Ungarn benutzten Handschriften und Wiegendrucke der *Legenda aurea* zusammengestellt und untersucht. Wegen der weitgehenden Vernichtung der ungarischen Buchbestände am Ende des Mittelalters (türkische Besetzung des Landes) konnten im Vergleich zum benachbarten Böhmen nur wenige Exemplare der *Historia Lombardica* verifiziert werden, sie vertreten jedoch dieselben Überlieferungstypen wie etwa die böhmischen Codices. Der Ergänzungsprozess des ursprünglichen Legenden corpus mit den ungarischen Heiligen steht im engen Zusammenhang mit dem Kult dieser Heiligen. Zwei wichtige Stufen dieser Entwicklung repräsentieren das nur fragmentarisch erhaltene *Ungarische Anjou-Legendar* und die Drucke der *Legende sanctorum regni Hungarie in Historia Lombardica non contente* (Erstdruck um 1486). Die spätere Rezeption der *Legenda aurea* läßt sich in den Predigten und im Übersetzungsschrifttum, in erster Linie in den Sermones des Pelbartus de Temesvár und in den Handschriften des ungarischen Erbaugungsschrifttum des späten 15. und frühen 16. Jahrhunderts verfolgen.